

Kitap Tanıtma:

MUHAMMED YUSUF VÂLE-İ KAZVİNİ-İ ISFAHANÎ, *İran der Zaman-ı Şah Safi ve Şah Abbas-ı Dowom (1038-1071) (Hadika-i Şeşum ve Heftum ez Ravza-i Heştum-i Hold-i Berin Şah Safi ve II.Şah Abbas Zamanında İran (1628-1661), Hold-i Berin'in VIII. Bölümünün 6. ve 7. Kısımları)*, Tashih ve Ta'lik ve Tavzih ve İzafât Muhammed Rıza Nâsiri, İntişarât-ı Encümen-i Âsâr ü Mefahir-i Ferhengi, Tahran 1382 (2003), ISBN-964-6278-83-3.

İç karışıklıklar ve dış tehditlere rağmen Safevî devletini yıkılma tehlikesinden kurtaran, Hakan-ı Gitisitan (Dünya hâkimi), Kebir (Büyük) lâkabları ile anılan I.Şah Abbas, 42 yıl hükümdarlıktan sonra 1629 yılında ölümünün ardından Safevî tahtı bir daha lâyıkını bulamadı. Dört oğlundan Safi Mirza, daha önce Şah Abbas tarafından öldürülmüş, Tahmasb Mirza ise babasının sağlığında ölmüştü. Sultan Muhammed Mirza ile İmam Kulu Mirza'nın gözlerini ise Şah Abbas'ın buyruğu ile mil çekirilmişti. Şah Abbas ölmeden önce, Mâzenderan'da bulunurken, İsfahan'da yaşayan, Safi Mirza'nın oğlu Sam Mirza'yı yerine vasiyet etti. Dedesinin ölümü üzerine Sam Mirza, Şah Safi adı ile tahta oturduğunda 17 yaşında bulunuyordu.

Şah Abbas'ın ölümü Özbekler ve Osmanlıların yeniden saldırıya geçmelerine yolaçtı. Özbeklerin Meşhed üzerine giriştikleri sefer başarı ile püskürtüldü. Ancak baudan gelen saldırıları bu kadar kolaylıkla önlemek mümkün olmadı. Sultan IV. Murad'ın Bağdat'a gönderdiği Hüsvrev Paşa'ya karşı Şah Safi, Şamlu Zeynel Han'ı gönderdiği gibi, kendisi de Irak'a doğru hareket etmişti. Merivan yakınında Zeynel Han'ı ağır bir yenilgiye uğratan (Mayıs 1629) Osmanlılar, Hemedan'a kadar ilerlediler. Bu durum üzerine Şah Safi kaçmış ve Osmanlılar da Dergüzin'e kadar ilerledikten sonra Bağdat'a dönmüşlerdi.

Bir süre sonra Osmanlı-Safevî savaşı yeniden başladı ve sefere bizzat çıkan Osmanlı sultamı IV. Murad, Azerbaycan'a gelerek Revan'ı ele geçirdi (Ağustos 1635). Tebriz'i de ele geçiren IV. Murad burada kalmamış, Osmanlıların ayrılmasının ardından şehir yeniden Safevîlerin eline geçmişti. Osmanlı padişahının ayrılmasından sonra Safevîler yeniden harekete geçtiklerinden, IV. Murad 1638'de bir kere daha sefere çıktı ve bu defa Bağdat üzerine yürüyerek şehri Safevîlerden geri aldı. Şah Safi bu durumda barışı kabul etmek zorunda kalmış ve Kasr-ı Şirin antlaşması imzalanmıştır (17 Mayıs 1639). İçkiye oldukça düşkün olan Safevî şahı, bunun tesiri ile ölünce (Mayıs 1642), yerini alan küçük yaşta II. Abbas'ın saltanatı sırasında ülkede siyasi bakımdan kayda değer bir olay çıkmamış, komşu devletler ile münasebetler de dostça olmuştur. 1665 yılında mizacındaki değişiklikler üzerine tabibler kendisine Mâzenderan'da oturmasını tavsiye etmişlerdi. O, Eşref şehrine giderek uzun bir süre burada kalmış; ardından Meşhed'e giderken Damgan yakınlarında ölmüştür (26 Ekim 1666). II. Şah Abbas'ın Safi Mirza ve Hamza Mirza adında iki oğlu bulunuyordu. Şah'ın ölümü üzerine beyleri, şahın varisini belirtmemiş olmasından dolayı Damgan yolunda toplanarak başlangıçta 8 yaşındaki Hamza Mirza'yı tahta oturtmaya karar vermişler, ancak bunun muhalefet ile karşılaşması üzerine, 20 yaşındaki ayyaş ve karakter zaafı olan II. Şah Safi veya sonrakı adı ile Şah Süleyman tahta oturtulmuştur (Kasım 1666).

Bu olayların cereyan ettiği dönemle ilgili bir kaynağın yazarı olan Muhammed Yusuf, 988 (1580) yılında Kazvin'de doğmuştur. Babası Mirza Hüseyin Han Kazvini ve kardeşi

Muhammad Tahîr Vahid-i Kazvîni, Divan'da görevli olarak bulunmuşlardı. O da önce Divan kâtibi olarak göreve başlamış, zamanla yükselerek, II. Şah Abbas devrinde, 1066 (1656) yılında Tophanenin başına getirilmiş, bu görevini Şah Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında da sürdürmüştür. Devrinin ilimlerini, özellikle dini ilimleri tahsil etmiş olup, şiirde mahlası "Vâle" idi.

Uzun bir ömür sürdüren müellif, oldukça hacimli olan eserini Şah Süleyman devrinde, 1078 (1667/68) yılında yazmaya başlamıştır. Öyle anlaşılıyor ki yazma işi 1097 (1686) yılına kadar devam etmiştir (M. H. Muhaddis neşri, s.655). Safevîler devrini yazarken *Safetü's-Safa*, *Habîbü's-Siyer*, *Ahsenü't-Tevarih*, *Fütuhat-ı Eminî*, *Âlemârâ-yî Abbâsî*, *Hülâsatü't-Tevarih* ve kardeşi Muhammed Tahîr'in *Abbâsnâme* adlı eserinden büyük ölçüde yararlanmıştı.

Umumi bir tarih olan eser VIII bölüm (ravza) ve I hâtümeden meydana gelmekte olup, bölüm başlıkları şu şekildedir:

- I. Bölüm: Peygamberler ve İslâmiyetten önceki padişahların tarihi,
- II. Bölüm: İslâm peygamberi ve Şii imamları tarihi,
- III. Bölüm: Emevî ve Abbâsî hanedanları tarihi,
- IV. Bölüm: Abbâsî halifelerinin çağdaşı olan hanedanların tarihi,
- V. Bölüm: Cengiz Han ve haleflerinin tarihi,
- VI. Bölüm: Timur ve haleflerinin tarihi,
- VII. Bölüm: Kara Koyunlu ve Ak Koyunlu devletleri ile Timurlulardan sonraki (Özbeklerin) tarihi,
- VIII. Bölüm: Safevî şahları tarihi.

Hacim itibarı ile eserin büyük bir kısmını oluşturan Safevî şahları ile ilgili VIII. Bölüm ise şu 7 kısımdan (hadikâ) ibarettir:

1. Kısım: I. Şah İsmail devri (905-930/1500-1524), zamanın meşhur seyyidler, öndegelen âlimler, şairler ve tanınmış kişileri,
2. Kısım: Şah Tahmasb devri (930-984/1524-1576), zamanın büyük beyler ve hanlar, yüksek dereceli seyyidler, tanınmış ilim adamları ve sanâtkârları,
3. Kısım: II. Şah İsmail devri ve diğer şehzadeler ile ilgili olaylar (984-985/1576-1577),
4. Kısım: Muhammed Hüdabende devri (985-996/1577-1588),
5. Kısım: I. Şah Abbas devri (996-1038/1587-1629),
6. Kısım: Şah Safi devri (1038-1052/1629-1642),
7. Kısım: II. Şah Abbas devri (1052-1077/1642-1666).

Hatümede ise 1079 (1667/68) yılına kadar Şah Süleyman devri (1077-1105/1666-1694) anlatılır.

Bunlardan VI. ve VII. bölümler (ravza), Mir Haşim-i Muhaddis tarafından “*Ravza-yi Şeşum ve Heftum ez Hold-i Berin –Tarih-i Timurîyân ve Türkmanân-*” başlığı altında yayımlanmıştır (Tahran 1379/2001). Müellifin Timur devrini yazarken Şerefeddin Ali-i Yezdi’nin *Zafemâme*’sinden; devamında ise Mirhvand’ın *Ravzatu’s-Safa*’sı ve Rumlu Hasan Beg’in *Ahsenü’t-Tevârih*’inden yararlandığı görülmektedir.

Safevîlere ayrılmış bulunan VIII. bölümün I.Şah İsmail, Şah Tahmasb, II. Şah İsmail ve Şah Muhammed Hüdabende devirlerini ihtiva eden ilk 4 kısmı (hadikâ) da, yine Mir Haşim-i Muhaddis tarafından “*Hold-i Berin (Iran der Ruzgâr-ı Safevîyân)*” adı altında yayımlanmıştır (Tahran 1372/1993). Bu kısımların yazımında ise *Safvetü’s-Safa*, *Ahsenü’t-Tevârih*, *Habibü’s-Siyer*, *Füthât-ı Emîni*, *Âlemâra-yi Abbâsî*, *Tarih-i Kızılbaşan*, *Hülasatü’t-Tevârih*, *Nefahatü’l-Üns* gibi eserlerin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

I. Şah Abbas devri ile ilgili olan 5. kısım, büyük ölçüde İskender Beg Türkmen’in *Âlemâra-yi Abbâsî* adlı eserine dayandığından, hatta büyük ölçüde ondan aktarıldığından olsa gerek şimdiye kadar neşredilmemiştir. Müellif, Şah Safi devrinin yazımında yine İskender Beg Türkmen’in *Zeyl-i Âlemâra-yi Abbâsî*, II. Şah Abbas devrinin yazımında ise ağabeyi Mirza Tahir’in *Abbasnâme* adlı escrinden geniş ölçüde iktibasta bulunmuştur. Lâkin yine de pek çok hususta görüp-işittiklerini de ekleyerek (meselâ II. Şah Abbas’ın 1058 (1648) yılında giriştiği Kandahar seferinde yanında bulunmuştu), bu iki eserden daha ayrıntılı bilgi vermiştir. Buna karşılık eserini daha sonraları, 1211 (1790) yılında Hindistan’da tamamlayan Ebû’l-Hasan-i Kazvini ise Safevîler devrini yazarken *Hold-i Berin*’den de büyük ölçüde yararlanmıştır.

Ayrıca her Şah ile ilgili olarak siyasi olayları naklettikten sonra, devrin tarih yazıcılığının bir özelliği olarak, beyler, hanlar, çeşitli görevliler ve vezirler gibi makam sahipleri ile seyyidler, ulema, hekimler, hattatlar, nakkaşlar, müzehhibler, şairler gibi devrin tanınmış simaları hakkında bilgi verilmesi, eserin kaynak olarak değerini daha da artırmıştır.

Prof. Dr. İsmail AKA

